

COVID-19 ზეგავლენა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკოლოგიურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე

თეიმურაზ შენგელია

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ისევე, როგორც მთელ მსოფლიოში COVID-19-ის პანდემია უახლოვით ზეგავლენას ახდენს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებაზე. ამ ქვეყნების მიერ მიღებული პრევენციული ზომები მიმართული იყო ჯანდაცვის სისტემის გაუმჯობესების, მოსახლეობის სოციალური დაცვისა და დაზარალებული ბიზნესის დახმარებისკენ, ხოლო მათი მთავრობები ახდენდნენ იმ ღონისძიებების ხედაზარებას, რომლებიც ოხიენტივებული იყო გახელოსდაცვითი მიზნების მიღწევაზე. თუმცა, პოსტპანდემიური პერიოდში „ეკოლოგიური ეკონომიკაზე“ გადასვლის დასაჩქარებლად გასაკეთებელი ჯერ კიდევ ბევრია. ამ სტატიაში გაანალიზებულია სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების პოტენციური გამოდინაჲე COVID-19-ზე ჲეაგირების ეკოლოგიური ასპექტები.

საკვანძო სიტყვები: კოვიდ-19, ეკოლოგია, ეკონომიკური განვითარება, სამხრეთ კავკასია, ქვეყნები.

2019 წლის ბოლოს დაწყებული COVID-19 კრიზისი 2020 წლის 12 მარტს ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ პანდემიად გამოაცხადა. მან უზარმაზარი ზიანი მიაყენა ადამიანების ჯანმრთელობასა და ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებას. პანდემიის შედეგები, ისევე როგორც მასთან დაკავშირებული შეზღუდვები, ზენოლას ახდენს ჯანდაცვის სისტემებზე, აზიანებს თავისუფალ ვაჭრობას, ანელებს წარმოების, მოხმარებისა და ინვესტიციების ზრდის ტემპებს. კოვიდპანდემიამ გამოიწვია XXI-ე საუკუნის ყველაზე მწვავე ეკონომიკური კრიზისი. წინასწარი მონაცემები მეტყველებენ, რომ პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური და სოციალური დანაკარგები მაღალია, ხოლო უახლოეს მომავალში მისი უარყოფითი ზეგავლენა ქვეყნების ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე გაიზრდება. სხვადასხვა ქვეყნებისა და რეგიონების განვითარებისთვის ის მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორი გახდება. არაერთგვაროვანია ცალკეული ქვეყნების კრიზისიდან გამოსვლის ტემპები და დონე. Covid-19 პანდემია არის გლობალური გამოწვევა ჯანდაცვის სისტემის, სოციალური და ეკონომიკური წესრიგისთვის. მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი ქვეყანა ვირუსის მეოთხე ტალღას ებრძვის, მთავრობებმა დააჩქარეს პოსტპანდემიურ პერიოდში ეკონომიკის აღდგენის საშუალო და გრძელვადიანი ეროვნული სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც ასევე მოიცავს გარემოსდაცვით გამოწვევებზე რეაგირებას, „ეკოლოგიური ეკონომიკის“ ფორმირებას. არსებული რეალობიდან გამომდინარე, ეროვნული მთავრობები ცდილობენ პანდემიის დროს პრიორიტეტი მიანიჭონ იმ პროექტებს, რომლებიც ხელს უწყობენ ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებას, მაშინაც კი, თუ ამ პროექტებს აქვთ გარემოზე ნეგატიური ზემოქმედების პოტენციალი. ამიტომ, მნიშვნელოვანია რომ COVID-19-ზე რეაგირების ღონისძიებები შეესაბამებოდეს ეროვნულ გარემოსდაცვით მიზნებს (OECD, 2020).

ეკოლოგიურმა ზომებმა შესაძლებელია უზრუნველყონ ქვეყნების ეკონომიკის აღდგენა და სამუშაო ადგილების შექმნა. სპეციალისტთა დასკვნებით „ეკოლოგიური ეკონომიკა“ 2030 წლისთვის შეუძლია შექმნას 395 მილიონი სამუშაო ადგილი (World Economic Forum, 2020). მხოლოდ მწვანე სატრანსპორტო სექტორს შეუძლია დაასაქმოს 15 მილიონამდე ადამიანი, ხოლო განახლებად ენერჯიაში განხორციელებული ინვესტიციები კი 2050 წლისთვის მსოფლიოს 63 მილიონამდე სამუშაო ადგილით უზრუნველყოფს. ამ მხრივ, ეკონომიკური ზრდის განსახორციელებლად მწვანე ინფრასტრუქტურაში ინვესტიციები მნიშვნელოვანი პოტენციალის მატარებელია (OECD, 2020).

ანალიზმა აჩვენა, რომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების COVID-19-ის დაძლევის ღონისძიებებს, გააჩნიათ როგორც დადებითი ასევე უარყოფითი ეკოლოგიური ეფექტები (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების კოვიდ-19 დაძლევის ღონისძიებანი, რომელთაც გააჩნიათ დადებითი და უარყოფითი ეკოლოგიური ეფექტი

ქვეყნები	კოვიდ-19 დაძლევისა და ეკონომიკის აღდგომის გეგმებში ეკოლოგიური მიდგომების არსებობა	არსებულ გეგმებში ეკოლოგიური მიდგომების რეალიზაციის დაჩქარება	მცირე და საშუალო ბიზნესის ეკოლოგიური მხარდაჭერა	ეკოლოგიური ელემენტები ქვეყნების საერთაშორისო მხარდაჭერის ინიციატივებში	კოვიდ-19-ის დაძლევის ეკოლოგიური ღონისძიებები, რომლებსაც გააჩნიათ, როგორც დადებითი ასევე უარყოფითი შედეგები					უარყოფითი ზეგავლენის მქონე ეკონომიკის აღდგენის ღონისძიებები
					ჰაერის დაბინძურების ხარისხი	ენერგეტიკა	სოფლის მეურნეობა	ნარჩენების მართვა	წყალმომარაგება და სანიტარია და ჰიგიენა	
სომხეთი	✓		✓	✓		✓		✓		✓
აზერბაიჯანი		✓		✓	✓	✓		✓		
საქართველო			✓	✓	✓	✓	✓	✓		

წყარო: OECD, 2020

ცხრილი 1 წარმოგვიდგენს COVID-19-ის პირობებში ცალკეული ქვეყნების მიერ განხორციელებულ ეკოლოგიურ საქმიანობას. თუმცა, შეიძლება ნაადრევი იყოს იმის შესახებ დასკვნების გამოტანა, ექნება თუ არა მოცემულ პოლიტიკას საბოლოოდ დადებითი ან უარყოფითი გავლენა ბუნებრივ გარემოსა და ქვეყნების ეკონომიკაზე.

1. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების COVID-19-ზე ეკოლოგიური ზემოქმედების ზომები და ეკონომიკის აღდგენის გეგმები

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები ღებულობენ COVID-19-ზე ეკოლოგიური ზემოქმედების ზომებს და ეკონომიკის აღდგენის გეგმებს. სომხეთში COVID-19 პანდემიის ნეგატიური ზემოქმედების შესამცირებლად განხორციელდა 22 ღონისძიება, რომელთაგან ერთ-ერთი, დასაქმებაზე ეკოლოგიური ზემოქმედების თვალსაზრისით მოიცავდა გამწვანების მიზნით ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას. ამ პროგრამაში დასაქმებულებმა მდინარეების გასწვრივ დარგეს ტირიფის ხეები. ანაზღაურების სახით მათ ჯამურად მიიღეს 19 000 აშშ დოლარი (რაც 19 აშშ დოლარია ერთ ადამიანზე დღეში). პროგრამის რეალიზაციის შედეგად შეიქმნა სეზონური ხასიათის 1000 სამუშაო ადგილი. 2020 წლის 1 ივნისის მონაცემებით, 2 მილიონზე მეტი ნერგი დაირგო. ამ პროექტის წარმატების გათვალისწინებით, გერმანიის ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ფედერალურმა სამინისტრომ მხარი დაუჭირა პროგრამის მე-2 ფაზის განხორციელებას (Ministry of Environment of the Republic of Armenia, 2020). აზერბაიჯანში, პანდემიის დროს სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობის მიზნით, გაიზარდა საჯარო სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა 38000-დან 90000-მდე. პროგრამაში მონაწილეები დასაქმდნენ სადებიზინფექციო სამუშაოებზე, დაუცველი ჯგუფებისთვის სოციალური მომსახურების მიწოდებაზე, ურბანული მწვანე ფართების განვითარებაზე. ქვეყანამ შეიმუშავა აზერბაიჯანის ენერგოეფექტიანობის პოლიტიკის პროგ-

რამა და ამჟამად ის მუშაობს EU4Energy ინიციატივის ფარგლებში ენერგოეფექტიანობის ეროვნული სამოქმედო გეგმის პროექტზე, ენერგეტიკული განვითარების გასაუმჯობესებლად ენერგოეფექტიანობის კონცეფციასა და განახლებადი ენერჯის წყაროების გამოყენების განვითარების ხელშეწყობაზე (OECD, 2020).

იმის გათვალისწინებით, რომ COVID-19 კრიზისი განსაკუთრებით მძიმე გავლენას ახდენს მცირე და საშუალო ბიზნესზე, რეგიონის ქვეყნები სრულყოფენ კერძო სექტორის განვითარების ეროვნულს ტრატეგიებს. მნიშვნელოვანია, რომ ეს გეგმები შეესაბამებოდეს გარემოსდაცვით მიზნებს, მოიცავდნენ ბიზნესის განვითარების სტიმულებს. ზოგიერთმა ქვეყანამ უკვე შეიტანა მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის ღონისძიებებში ეკოლოგიური ასპექტები. სომხეთის ეკონომიკის სამინისტრომ, მენარმეობის მხარდაჭერის ოფისთან და საინვესტიციო მხარდაჭერის ცენტრთან ერთად, მოაწყო ვებინარების სერია მენარმეებისთვის თემაზე: „სანარმოების სწავლება COVID-19-ის წინააღმდეგ საბრძოლველად“. საქართველოში არა ერთი ღონისძიება ტარდება მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდასაჭერად პროგრამის „ანარმოე საქართველოში“ გაფართოებისა და მიკრო და მცირე ბიზნესისათვის გრანტების მოცულობის ზრდის საფუძველზე. პროგრამა ორიენტირებულია მწვანე, ინოვაციურ და მდგრად ბიზნესზე (თ. შენგელია, 2021). მცირე და საშუალო ბიზნესის ეკოლოგიზაციის პროგრამა ამოქმედდა აზერბეიჯანში. გარემოს ეფექტიან მენეჯმენტთან დაკავშირებული ცოდნისა და უნარების გაღრმავებით, ეკონომიკური სტიმულირების დანერგვით, მცირე და საშუალო ბიზნესის წახალისების მიზნით ეკოლოგიური ზომების გატარებით და საერთაშორისო სტანდარტებისა და გარემოსდაცვითი ღონისძიებების დანერგვით, ის უზრუნველყოფს ბიზნესის მეთოდოლოგიურ და ფინანსურ მხარდაჭერას (ODIMM, 2020).

2. COVID-19 პანდემიის პირობებში ეკოლოგიური ეკონომიკის საერთაშორისო მხარდაჭერა

საერთაშორისო პარტნიორები სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების COVID-19-ის წინააღმდეგ ბრძოლაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ. საკარანტინო შეზღუდვების მიუხედავად, პანდემიამდე დაწყებული რამდენიმე ეკოლოგიური პროექტი აგრძელებს გეგმის მიხედვით რეალიზაციას, ასევე შემუშავდა COVID-19-ზე მიზნობრივი მწვანე რეაგირების ახალი ინიციატივები. გაეროს განვითარების პროგრამა (UNDP) მხარს უჭერს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში COVID-19-ზე რეაგირების პროგრამის შემუშავებას. სომხეთმა მიიღო დამატებითი დაფინანსება ევროკავშირის EU4 საქმიანი ინიციატივის მეშვეობით. მწვანე ტექნოლოგიების განვითარების მიზნით, მას გამოეყო დამატებითი სესხები და გრანტები მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის. საქართველოში ევროკავშირმა (UE) და UNDP-მა დაიწყო 2.7 მილიონი აშშ დოლარის საგრანტო პროგრამა, რომელიც მიზნად ისახავს სოფლის მენარმეობის სტიმულირებას, სამუშაო ადგილების შექმნას, ბუნებრივი რესურსების მენეჯმენტის გაუმჯობესებასა და პანდემიის შემდეგ კლიმატის ცვლილებებთან ბრძოლის ღონისძიებების წახალისებას (თ. შენგელია, 2020).

ფართოდ გავრცელებულმა საკარანტინო ზომებმა მოახდინა როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მოკლევადიანი გავლენა გარემოზე. ერთ-ერთი უარყოფითი შედეგი იყო ერთჯერადი პლასტიკური მასის პროდუქტების გამოყენებისა და პლასტიკური ნარჩენების მოცულობის მნიშვნელოვანი ზრდა. მხოლოდ ერთჯერადი ნიღბების გლობალური გაყიდვები 2019 წლის 800 მილიონი აშშ დოლარიდან 2020 წელს 166 მილიარდ დოლარამდე გაიზარდა (UNCTAD, 2020). დადგენილია, რომ ერთჯერადი გამოყენების პლასტმასის პროდუქტების გაზრდილი მოხმარება მინიმუმ სამი წლით შეამცირებს პლასტიკური ნარჩენების შემცირების მცდელობებს. იზრდება ნიღბების, რეზინის ხელთათმანების, სადეზინფექციო ბოთლებისა და საკვების შესაფუთი მასალების არასათანადო უტილიზაციის პრაქტიკა. COVID-19-მა ასევე უარყოფითად იმოქმედა ტურიზმზე, რამაც გამოიწვია ეროვნული პარკებისა და დაცული ტერიტორიების დაფინანსების შემცირება. ასე მაგალითად,

საქართველოს დაცული ტერიტორიების სააგენტოს ბიუჯეტი 2020 წელს 7 მილიონი ევრო-დან 4 მილიონ ევრომდე შემცირდა. პანდემიის დროს ქვეყნების დაცული ტერიტორიების მხარდასაჭერად, კავკასიის ბუნების ფონდმა საქართველოსა და სომხეთისთვის გამოყო 1.2 მილიონი ევრო (Caucasus Nature Fund, 2020).

3. ჰაერის დაბინძურება და Covid-19 პანდემია

ამავდროულად, სატრანსპორტო შეზღუდვების გამო, საკარანტინო ზომებმა დადებითი ზეგავლენა მოახდინა ჰაერის ხარისხზე. კვლევაში (Amiranashvili, Kirkitadze and Kekenadze, 2020) გაანალიზებულია საქართველოში საკარანტინო ღონისძიებების გავლენა თბილისში ჰაერის დაბინძურების დონეზე. კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ 2020 წლის 17 აპრილიდან 2020 წლის 27 აპრილამდე, როდესაც ავტომობილის მართვის აკრძალვა დაწესდა, დაფიქსირდა წვრილი ნაწილაკების (PM2.5), აზოტიოქსიდების (NO2) და ნახშირბადის მონოქსიდის (CO) შემცირება, თუმცა მინისზედა ოზონის (O3) დონე გაიზარდა. სომხეთის სახელმწიფო არაკომერციულმა ორგანიზაციამ “გარემოს მონიტორინგისა და ინფორმაციის ცენტრმა” დადგინა, რომ მოხდა NO2-ის ემისიის შემცირება 2020 წლის 1 აპრილიდან 16 აპრილის ჩათვლით, რაც დროში ემთხვევა საკარანტინო ზომების შემოღებას.

ჰაერის ხარისხის მოკლევადიანი გაუმჯობესების მიუხედავად, ეს გარემოსდაცვითი სარგებელი დროებითია. კლიმატის ცვლილების თვალსაზრისით, ის მცირე გავლენას ახდენს ატმოსფეროში CO2-ის მთლიან კონცენტრაციაზე. საკარანტინო შეზღუდვების გამო ყოველდღიური გლობალური CO2 გამონაბოლქვი დაეცა 17%-მდე, მაგრამ 2020 წლის ივნისის მონაცემებით ის მხოლოდ 5%-ით ჩამორჩებოდა 2019 წელს დადგენილ დონეს (World Economic Forum, 2020). გლობალური ყოველდღიური ჰაერის გამონაბოლქვის შემცირება ხდება ტრანსპორტიდან CO2 გამონაბოლქვის 40% შემცირებით. მეორეს მხრივ, ენერგეტიკამ და მრეწველობამ ნაკლები წვლილი შეიტანეს ამ პროცესში - შესაბამისად 22% და 17%. დაბინძურებული ჰაერის მაჩვენებელსა და COVID-19 განვითარების რისკს შორის პირდაპირი კორელაციის არსებობა ქვეყნებს აძლევს დამატებით სტიმულს ჰაერის დაბინძურების შესამცირებლად. ამ მიზნით რეგიონის ზოგიერთი ქვეყანა უკვე დგამს ნაბიჯებს. აზერბაიჯანი გეგმავს 300 ეკოლოგიურად სუფთა ავტობუსის იმპორტს, რომლებიც შეკუმშული ბუნებრივი გაზით ან ჰიბრიდული ძრავებით მოძრაობენ. საქართველოში, ქ.თბილისის მერიამ გარემოზე დადებითი ეფექტის გახანგრძლივების მიზნით შემოგვთავაზა კვირაში ორი დღით მანქანებით გადაადგილების აკრძალვის შემოღება, ასევე განათავსა ელექტროსკუტერები, ქირავდება ალტერნატიული სატრანსპორტო საშუალებები (Caucasus Nature Fund, 2020).

არსებობს მეცნიერული დასკვნები, რომელებიც ადასტურებენ დადებით კორელაციას დაბინძურებულ ჰაერსა და COVID-19-ით გამოწვეულ სიკვდილიანობას შორის. რიგი კვლევები მიუთითებენ სტატისტიკურად მნიშვნელოვან პოზიტიურ კავშირზე ჰაერის დაბინძურების დონესა და COVID-19-ის შემთხვევებს შორის. იტალიაში ჩატარებული კვლევის შედეგები აჩვენებენ, რომ არსებობს დადებითი კორელაცია ახალი შემთხვევების ყოველდღიურ მატებასა და ჰაერის ხარისხის ინდექსს შორის, ჰარვარდის უნივერსიტეტის მიერ ჩატარებული კვლევით დადგინდა, რომ შეერთებულ შტატებში, PM2.5-ის გრძელვადიანი საშუალო კონცენტრაციის 1 მკგ/მ3 ზრდა ასოცირდება COVID-ით დაღუპულთა 11%-თან. მსგავსი შედეგები გამოქვეყნდა კვლევაში, რომელიც მოიცავდა ნიდერლანდების 355 მუნიციპალიტეტს. აღმოჩნდა, რომ თუ მუნიციპალიტეტს აქვს PM2.5 კონცენტრაციის დონე 1 მკგ/მ 3-ზე უფრო მაღალი, მაშინ COVID-19 იზრდება 9.4-ჯერ, ჰოსპიტალიზაცია 3-ჯერ და სიკვდილიანობა 2.3-ჯერ (World Economic Forum, 2020). ეს ინფორმაცია ქვეყნებს აძლევს დამატებით სტიმულს, რომ გააგრძელონ გარემოს დაცვითი მიზნების რეალიზაცია და ნახალისონ ჰაერის ხარისხის გაუმჯობესების ღონისძიებები (Zhu et al., 2020).

ენერგეტიკა

იმ ღონისძიებების დიდი ნაწილი, რომელიც ორიენტირებულია ენერგეტიკულ ზრდაზე მიზნად ისახავს შინამეურნეობების შემოსავლების ზრდას, რადგან მთავრობები და კომპანიები კრიზისის დროს ვალდებულნი არიან შეამცირონ მოსახლეობის ფინანსური ტვირთი. დამატებითი ღონისძიებები მოიცავს ფინანსურ დახმარებას, რომელიც მნიშვნელოვანია COVID-19-ით გამოწვეული სოციალურ-ეკონომიკური ტვირთის შესამცირებლად. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ენერგეტიკულ სექტორში ეკონომიკური ზრდის აღსადგენად COVID-19-ზე რეაგირების ზომები შემდეგია: სომხეთში 2020 წლის თებერვალში COVID-19-ის სოციალური გავლენის შემცირების მიზნით მოსახლეობას გაენია დახმარება კომუნალური გადასახადების (ელექტროენერჯია, გაზი და წყალი) გადახდაში. აზერბაიჯანში 2020 წლის აპრილიდან მაისის ჩათვლით მოსახლეობის მიერ ელექტროენერჯიის შეღავათიანი მოხმარების ლიმიტი გაიზარდა 300 კვტ/სთ -დან 400 კვტ/სთ-მდე. საქართველოში COVID-19 პანდემიის გავლენის შესამცირებლად, ელექტროენერჯიისა და გაზის დაბალი მოხმარების მქონე საყოფაცხოვრებო გადასახადები დაფინანსდა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან (2020 წლის მარტში, აპრილში და მაისში) (OECD, 2020). საქართველოს ენერგეტიკისა და წყლის მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის მონაცემებით, ამ საქმიანობის საერთო ღირებულება იყო დაახლოებით 150 მილიონი ლარი (45 მილიონი აშშ დოლარი). ინიციატივა გაგრძელდა 2020 წლის ნოემბრიდან 2021 წლის თებერვლამდე და მიზნად ისახავს მოსახლეობის იმ ფენების დახმარებას, ვისი შემოსავლებიც მნიშვნელოვნად შემცირდა პანდემიის დროს (Shengelia, 2020).

სოფლის მეურნეობა

პანდემიის ფონზე გაძლიერდა სასოფლო-სამეურნეო სექტორის დამხმარების ღონისძიებები. ისინი მოიცავდნენ: დიზელზე ფასების შემცირებას (საქართველოში) და სარწყავი წყლის რესურსების გამოყენების გადასახადის 50%-ით შემცირებას (აზარბეიჯანში). გარემოსდაცვითი მიდგომების მაგალითია პროგრამა Plant the Future, რომელიც დაიწყო საქართველოში, ამ პროგრამით თანადაფინანსებულია პანდემიის დროს მრავალწლიანი კულტურების სარწყავი სისტემის შესყიდვა და მონტაჟი (Shengelia, 2020).

ნარჩენების მართვა

Covid-19 პანდემიის გავრცელების რისკის შესამცირებლად, საქართველომ და სომხეთმა მოქალაქეებს ურჩიეს გადაყარონ გამოყენებული ნიღბები პლასტიკურ ჩანთაში მოთავსებით. ერთჯერადი პლასტიკური ჩანთების გამოყენებამ გაზარდა გარემოს დაბინძურება იმ ქვეყნებში, რომლებსაც ნარჩენების მართვის უნარი არ გააჩნიათ. ამავე დროს, ზოგიერთი ქვეყანა ასევე დგამს ნაბიჯებს პანდემიის შედეგად წარმოქმნილი დამატებითი ნარჩენების უტილიზაციის მიზნით. მაგალითად, აზერბაიჯანში შემუშავებულია COVID-19-ის ნეგატიური ზემოქმედების შემცირების სამოქმედო გეგმა, რომელიც მოიცავს მყარი ნარჩენების მართვის გასაუმჯობესებელ ღონისძიებებს. ანალოგიურ ნაბიჯებს დგამს სომხეთი.

ამრიგად Covid-19-ის ზეგავლენა ეკოლოგიურ გარემოზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში არაერთგვაროვანია, ისევე როგორც ამ ქვეყნების მთავრობების ეკონომიკურ-ეკოლოგიური მიდგომები, რომლებიც არ გამოირჩევა დინამიზმითა და სისტემურობით.

დასკვნა

ნაშრომში წარმოდგენილია სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში Covid-19 პანდემიის დაძლევის მიზნით გატარებული სოციალურ-ეკონომიკური ღონისძიებანი, რომლებიც ეკოლოგიურ გარემოზე ახდენენ როგორც დადებით, ასევე უარყოფით ზემოქმედებას. რიგმა

ქვეყნებმა უკვე გადადგეს ნაბიჯები მწვანე ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად, ეკონომიკის განვითარების საშუალო და გრძელვადიან სტრატეგიებში გარემოსდაცვითი ღონისძიებების ჩართვით. ეს აქტივობა შეიძლება გახდეს მწვანე ეკონომიკაზე გადასვლის კატალიზატორი. თუმცა, უმეტეს შემთხვევაში, ამ საქმიანობას აკლია თანმიმდევრულობა. იმის გათვალისწინებით, რომ რეგიონი დამოკიდებულია სამთო და ნახშირბადის ინდუსტრიებზე, მნიშვნელოვანია, რომ ეკონომიკური ტრანსფორმაციის დაჩქარებასა და კლიმატის ცვლილების გლობალური მიზნების მიღწევაში „ეკოლოგიური ეკონომიკაზე“ გადასვლა გახდეს პრიორიტეტული.

ლიტერატურა:

1. შენგელია თ.(2021). ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემით გამოწვეული კრიზისის პირობებში. კრებულში: „XXI საუკუნის ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური გამოწვევები“ თსუ-ს პ.გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტი. თბილისი
2. შენგელია თ. (2021) მცირე ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემით გამოწვეული გაურკვევლობის პირობებში. კრებულში: საქართველოს პოსტპანდემიური ეკონომიკა: გამოწვევები, პრობლემები, გადაჭრისგზები. თბილისი
3. შენგელია თ. (2020). კორონავირუსის მსოფლიო გეოგრაფია და საქართველოს ეკონომიკის პერსპექტივები. კრებულში, „კორონომიკა: ეკონომიკური მეცნიერების და ეკონომიკური პოლიტიკის თანამედროვე გამოწვევები“
4. შენგელია თ. (2020) გლობალური ეკონომიკის რეცესია და საქართველოს პოსტვირუსული განვითარება. ჟ. ეკონომიკა და ბიზნესი 1, თბ., თსუ
5. Shengelia T. (2020). The post-coronavirus economy of the world and Georgia. *Jor.Economics and Business* №12.
6. OECD (2020), “COVID-19 Crisis Response in Eastern Partner countries”, *OECD Policy Responses to Coronavirus(COVID-19)*, <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-7759afa3/> (accessed on 22 September 2020).
7. World Economic Forum (2020), *The Future of Nature and Business*, World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Future_Of_Nature_And_Business_2020.pdf.
8. Layke, J. and N. Hutchinson (5 May 2020), “3 Reasons to Invest in Renewable Energy Now”, World Resources Institute blog, <https://www.wri.org/blog/2020/05/coronavirus-renewable-energy-stimulus-packages>
9. Ministry of Environment of the Republic of Armenia (2020), *Awareness Campaign*, <http://www.env.am/en/post/4552>.
10. ODIMM (2020), *Greening Program of Small and Medium Enterprises*, Organization for Small and Medium Enterprises Sector Development, Chişinău, <https://odimm.md/en/ecoimm>.
11. UNCTAD (2020), “Growing plastic pollution in wake of COVID-19: How trade policy can help”, News, 27 July, United Nations Conference on Trade and Development, <https://unctad.org/news/growing-plastic-pollution-wake-covid-19-how-trade-policy-can-help>.
12. Caucasus Nature Fund (2020), “Emergency Funding to Georgia’s Agency of Protected Areas”, News, 29 June, Caucasus Nature Fund, Frankfurt am Main, <https://www.caucasus-naturefund.org/emergency-funding-to-georgias-agency-of-protected-areas/>.
13. Amiranashvili, A., D. Kirkitadze and E. Kekenadze (2020), “Pandemic of Coronavirus COVID-19 and air pollution in Tbilisi in spring 2020”, *Journal of the Georgian Geophysical Society*, Vol. 23/1, pp. 57-72, <https://openjournals.ge/index.php/GGS/article/view/2654>.
14. Zhu, Y. et al. (2020), “Association between short-term exposure to air pollution and COVID-19 infection: Evidence from China”, *Science of The Total Environment*, Vol. 727/138704, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138704>

The Impact of the COVID-19 on Ecological Economic Development of the South Caucasus Countries

Teimuraz Shengelia

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivane Javachisvili Tbilisi State University*

SUMMARY

The paper presents the socio-economic measures, taken by the South Caucasus Countries to overcome the COVID-19 pandemic, that have both the positive and the negative impacts on the ecological environment. A number of the countries have already taken steps for ensuring green economic growth by involvement of environmental measures in medium and long-term strategies of the economic development.

This activity can become a catalyst for the transition to a green economy. However in most cases, this activity lacks of the consistency. Considering, that the region depends on the Mining and Carbon industry. This is an important that the transition to an “ecological economy” becomes a priority in accelerating economic transformation and achieving goals of the global climate change.